

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/6>

Наталія ГРИЦІВ

доктор філософії (філологія), доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0001-6660-7161

Scopus-Author ID: 57221864019

nhrytsiv@yahoo.com; nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua

Оксана МЕЛЬНИЧУК

доктор філософії (філологія), доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін, КЗВО «Рівненська медична академія», вул. М. Карнахова, 53б м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0003-4619-363x

melnychuk_oksanaadm@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Гриців, Н.; Мельничук, О. (2022). Когнітивне зусилля як компонент стратегії перекладача. *Folia Philologica*, 3, 42–46, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/6>

КОГНІТИВНЕ ЗУСИЛЛЯ ЯК КОМПОНЕНТ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті розглядається когнітивна стратегія перекладача з позиції її ключового компонента – когнітивного зусилля. Актуальність обговорюваного питання зумовлена тим, що перекладацька діяльність із когнітивного ракурсу привертає увагу багатьох науковців, а її розквіт припадає на межу ХХ–ХХІ ст. Смыслотворення як фундаментальний аспект когнітивного зусилля потребує наукового аналізу. Вивчення розумових процесів (*mental processes*) у перекладі є дуже актуальним і малодослідженим. Останнім часом помітним є зсув у бік пріоритетності розуміння когнітивного процесу та накопичення інформації і знань, які перекладач отримує шляхом навчання й набуття досвіду. У процесі дослідження були використані метод збору теоретичних даних і метод аналізу й оцінки отриманих даних. Метапізнання вважаємо основою когнітивної стратегії перекладача та розуміємо як стратегічний контроль над складними когнітивними завданнями, зокрема перекладом. Пильну увагу приділено метакогніції як свідомому та керованому контролю над когнітивними завданнями перекладача. Когнітивне зусилля визначається як поєднання когнітивного навантаження з когнітивними здібностями, які необхідно застосовувати для вирішення перекладацького завдання. У статті розглядаються текстоцентричний та перекладацько-центричний вияви когнітивного зусилля, зокрема пропонується аналіз предметного поля когнітивного ресурсу перекладача, проаналізувати позначення когнітивного ресурсу на роботі у процесі перекладу. З метою ілюстрації можливостей перекладу спираємося на базову, розширену та складну структури В. Лершера. Вдалося констатувати, що простіші структури відображаються в буквальному перекладі та потребують додання менших когнітивних зусиль, на відміну від більш складних структур. Отримані результати можуть використовуватись для подальшого вивчення когнітивного ресурсу як головного складника в діяльності перекладача.

Ключові слова: переклад, когнітивне перекладознавство, перекладацька стратегія, когнітивне зусилля, метапізнання.

Nataliia HRYTSIV

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Lviv Polytechnic National University, Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0001-6660-7161

Scopus-Author ID: 57221864019

nhrytsiv@yahoo.com; nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua

Oksana MELNYCHUK

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Municipal Institution of Higher Education "Rivne Medical Academy", M. Karnaukhova str., 53b, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0003-4619-363x

melnychuk_oksanaadm@ukr.net

To cite this article: Hrytsiv, N.; Melnychuk, O. (2022). Kohnityvne zusyillia yak component stratehii perekladacha [Cognitive effort as a component of translator's strategy]. *Folia Philologica*, 3, 42–46, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2022/3/6>

COGNITIVE EFFORT AS A COMPONENT OF TRANSLATOR'S STRATEGY

The article examines the translator's cognitive strategy from the perspective of its key component, i.e. cognitive effort. The relevance of the discussed issue is determined by the fact that translation activity from a cognitive perspective attracts the attention of many scholars, and the heyday of this activity falls on the border of the 20–21 centuries. Meaning-making as a fundamental aspect of cognitive effort is to be analyzed. The study of mental processes in translation is of high relevance today. A noticeable shift towards the priority of understanding the cognitive process, as well as accumulation of information and knowledge that translator acquires through training and experience has become noticeable. In the research the following methods were used: the method of theoretical data collection and the method of analysis and evaluation of the obtained data. We consider metacognition to be the basis of a translator's cognitive strategy and understand it as strategic control over complex cognitive tasks, in particular translation. Close attention is paid to metacognition as a conscious control over the translator's cognitive tasks. Cognitive effort is considered as a combination of cognitive load with cognitive abilities that should be applied to solve a translation task. The article examines text-centric and translation-centric manifestations of cognitive effort. In addition, it is necessary to consider the subject field of the translator's cognitive resource, to analyze the designation of the cognitive resource at work in the process of translation. In order to illustrate the possibilities of translation, we rely on V. Lerscher's basic, extended and complex structures. On the one hand, the article revealed that simpler structures are rendered in literal translation and require less cognitive effort. On the other hand, more complex structures require considerable cognitive effort. The obtained results are the basis for further study of the cognitive resource as the main leverage in the activity of the translator.

Key words: translation, cognitive translation studies, translation strategy, cognitive effort, metacognition.

Вступ. Актуальність проблеми зумовлена тим, що перекладацька діяльність із позиції когніції якнайповніше розкривається на рубежі ХХ та ХХІ сторіч. Спостерігаємо переміщення акцентів із філологічно орієнтованого перекладознавчого аналізу до спроби збагнути пізнавальний процес та накопичення інформації і знань, які отримуємо, навчаючись та набуваючи досвід. Такі пошуки поглиблюють перформатування підходів до вивчення образного генерування певних умов і траєкторій за межами безпосереднього перцептуального (сприйняттевого) досвіду та концептуальних умовиводів.

Мета статті – окреслити текстоцентричний та перекладацько-центричний аспекти когні-

тивного зусилля; проаналізувати сутнісне наповнення поняття когнітивного ресурсу перекладача та з'ясувати його роль у перекладацькому процесі.

Теоретико-критичний огляд

Аналіз останніх досліджень і публікацій у руслі когнітивних аспектів до перекладацької діяльності переконує, що дослідження розумових процесів (mental processes) у перекладі – багатообіцяюче, оскільки побутує думка, що власне процеси однакові для всіх людей протягом віків, навіть якщо «зміст (contents)» може суттєво відрізнятися (Pezzulo, 2013).

При цьому знання (knowledge) зважатимуть на нові реалії (new realities), де перекладацькі

завдання сприйматимуться й виконуватимуться по-різному (*conceived of and performed*).

Побуває переконання, що з когнітивної та коннективістської позицій різні тексти (усні, письмові) обробляються подібним чином, мовимо про зосередження на розумових процесах, а не на різнородових ознаках тексту: типи текстів, жанрове розмаїття (Muñoz, 2013).

Метапізнання (*metacognition*) є основою когнітивної стратегії перекладача. Метапізнання (Angelone, 2011: 108) у широкому сенсі можна визначити як свідомий, вольовий, стратегічний контроль над складними когнітивними завданнями (Shreve, 2009). Воно [метапізнання] тісно пов'язане з досвідом, зокрема здатністю використовувати *моніторинг* як складник метапізнання, що передбачає здатність самоаналізу та самоанування задля забезпечення внутрішнього зворотнього зв'язку і контролю за ходом послідовності вирішення проблем (пор. Shreve 2009 для обговорення метапізнання та моніторингу в перекладі). Деякі перекладознавці вважають, що достатньо розвинені навички моніторингу є визначальним чинником перекладацького досвіду (пор. Sirén and Hakkarainen 2002; Shreve 2006).

Іншими словами, оперуємо поняттям *метакогнітивних можливостей* (*metacognitive capabilities*), зокрема *саморефлексія* (*self-reflection*) та *самооцінка* (*self-evaluation*), які є виявами ментальних репрезентацій (*mental representations*). Вони відповідають, у термінах Кларка, когнітивній динаміці другого порядку» (Clark, 1998: 208).

Це також означає, що ці прояви є ситуаційними та залежать від контексту (*situated and contextually contingent*), як і будь-яка інша діяльність людини, інтелектуальна в тому числі (Suchman, 2007: 13; Deckert, 2020).

Оскільки перекладач «послуговується» власними метакогнітивними можливостями, то доречно аналізувати його діяльність не лише з огляду на текст-оригінал (перекладознавчі теорії 1960-х та 1970-х), а у прив'язці до особистісної когнітивної динаміки перекладача.

Зупинімося детальніше на двох когнітивних виявах особистісного досвіду перекладача – зусиллі та ресурсі.

Когнітивне зусилля.

Когнітивне зусилля (*cognitive effort*) (Carl & Schaeffer, 2017) – це термін, який вживається на позначення когнітивного навантаження

та когнітивних здібностей, які потрібно витратити для вирішення перекладацького завдання. КЗ аналізуємо у двох аспектах – текстоцентричному та перекладацько-центричному.

Текстоцентричний аспект

Термін «когнітивне зусилля» удосконалили М. Карл та М. Шефер у межах «моделі зусиль перекладу» (*a model of translation effort*), в основі якої лежить гіпотеза спостереження (*the monitor hypothesis*) (Tirkkonen-Condit 2005) і модель спільного синтаксису (*a model of shared syntax*) (Hartsuiker et al. 2004)

Модель зусиль перекладу Карла-Шефера побудована на основі сили праймування (*priming strength*): спільні комбінаторні вузли (*shared combinatorial nodes*) та репрезентація значень (*meaning representations*) активуються за допомогою автоматизованих двомовних процесів праймування. Ідеться про те, що сильніше активовані вузли (*nodes*) спричиняють менш затратний переклад, іншими словами, обґрунтовують метрику буквальності. Словом, дослівніші (буквальніші) переклади є легшими для обробки, а менш дослівні пов'язані з більшими когнітивними зусиллями.

Буквальність перекладу параметризується з позиції а) подібності в порядку слів Тексту Оригіналу і Тексту Перекладу та б) кількістю можливих різних варіантів перекладу.

М. Карл та М. Шефер розробили метрику буквальності та застосували її до набору альтернативних перекладів, вирівняних вручну за словами та реченнями.

Перекладацько-центричний аспект

У цьому ключі когнітивну стратегію перекладача у процесі перекладу доцільно аналізувати з позиції двох методів: методу збору даних (*data collection*) та методу аналізу і оцінки отриманих даних (*data analysis and evaluation*) (Lörscher, 2005).

Збір даних відбувається на основі трьох типів структур: базових структур (*basic structures*), розширених структур (*expanded structures*) та складних структур (*complex structures*) як елементів перекладацької стратегії.

Аналіз та оцінка даних здійснюються за допомогою інтерпретаційного підходу. Основною метою цього підходу є гіпотетична реконструкція смислових відносин із наміром з'ясувати ефективність.

У процесі інтерпретаційної реконструкції певні дані інтерпретуються як спостережувані (observable) індикатори ментальних, когнітивних (unobservable, mental) стратегій перекладу, які важко простежити.

П'ять типів **базової структури** (basic structures), у термінах Wolfgang Lörcher:

Тип I – це найлегший для опису випадок і складається з розпізнавання проблеми (recognition of a problem (RP)), за яким слідує негайне вирішення проблеми або визнання миттєвої нерозв'язності проблеми.

За генеративним принципом наступні тип II, тип III і тип IV є похідними від типу I.

Типу II містить додаткову фазу пошуку рішення (searching for a solution (SP)).

Тип III містить додаткову вербалізацію перекладної задачі (verbalization of the translational problem (VP)).

Тип IV містить як додаткову фазу пошуку (\rightarrow SP), так і вербалізацію (VP).

Тип V окреслює так звану структуру розщеплення (splitting-up structure). Коли складну проблему перекладу неможливо вирішити разом як єдине ціле, то її часто розбивають на кілька частин (а, б, в) і намагаються вирішити їх послідовно.

Розширені структури (expanded structures) стратегій перекладу складаються з базової структури, яка містить одне або кілька розширень (expansions). Розширення визначаються як додаткові елементи самої стратегії. Наприклад, стратегія:

розпізнати проблему RP – вербалізувати проблему VP – \rightarrow залучити фазу пошуку проблеми SP – вдруге вербалізувати проблему VP2 – \rightarrow залучити фазу пошуку SP – знайти попереднє рішення проблеми PSP

позначатиме структуру Типу IV, тобто таку структуру, де потрібно розпізнати проблему RP – (пошук можливого рішення проблеми \rightarrow SP) – вербалізація проблеми VP – (пошук можливого рішення проблеми \rightarrow SP) – попереднє рішення проблеми (P)SP, з двома додатковими елементами самої структури, (VP2, \rightarrow SP), тобто з двома розширеннями.

Складні структури (complex structures) складаються з кількох базових і/або розширених структур. Приміром, стратегія:

вербалізація проблеми VP – пошук рішення від терміновано SPØ – пошук рішення проблеми \rightarrow SP – попереднє рішення проблеми PSP

містить структури III типу і II типу. Перша структура визначається, ще належить знайти рішення SPØ, тобто перекладач відкладає проблему, щоб спробувати її вирішити пізніше. Друга частина стратегії – реалізація структури II типу. Вона закінчується попереднім вирішенням проблеми перекладу.

Керуємося логікою, що чим простіші структури, тим менше вони потребують когнітивних зусиль, і, відповідно, складніші структури, які вимагають повторного пошуку вирішення проблеми, забирають більше когнітивних зусиль.

Таким чином, за вихідну позицію приймаємо положення, що чим простіші структури, тим більшим може бути переклад із мінімальними затратами когнітивних зусиль; і, навпаки, за умови складнішої структури перекладачеві доведеться прикласти більше когнітивних зусиль для розв'язання перекладацької проблеми.

Суттєвим стимулом для перекладача є пошук найоптимальнішого смислового еквівалента.

Іншим параметром когнітивних зусиль є певні мовні формули (чи готові кліше) для розв'язання перекладацької проблеми. Іншими словами, якщо для певної структури (навіть складної) уже існує смисловий відповідник, то когнітивних зусиль буде витрачено менше в порівнянні з перекладом відсутньої у Мові Перекладу структури; найвищих когнітивних затрат потребуватимуть новотвори у Тексті Перекладу (напр.: *sickbox* і *хворобкороб*) та креативні перекладацькі знахідки на рівні складних структур.

Висновки

У підсумку доречно зазначити, що когнітивне зусилля, яке окреслює інтелектуальне навантаження перекладача, зокрема ментальні процеси, скеровані на розв'язання перекладацького завдання, належить а) вивчати з теоретико-методологічної позиції, б) розвивати на етапі вишколу перекладачів та активувати у процесі самовдосконалення перекладацької майстерності.

Запропонований алгоритм аналізу «когнітивного зусилля» видається цілком слушним, проте з одним суттєвим уточненням. Такий аналіз потребуватиме попереднього етапу, так би мовити, підготовки Тексту Оригіналу до аналізу. Мовимо про те, що якщо базові структури, або повтор певних структур є визначальною ознакою оригінального тексту, то це необхідно врахувати при аналізі та перекладі.

Доречно підходити до вивчення цього явища не ізольовано, а у прив'язці до інших складників перекладацької стратегії, приміром – ког-

нітивного ресурсу та/чи когнітивного зсуву, які становлять перспективу наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Angelone Erik and Shreve Gregory M. Uncertainty Management, Metacognitive Bundling in Problem Solving, and Translation Quality, In *Cognitive explorations of translation* / edited by Sharon O'Brien. 2011. Pp. 108–130.
2. Carl M., Schaeffer M. Measuring translation literality. In: *Translation in Transition: Between cognition, computing and technology*. Edited by Arnt Lykke Jakobsen and Bartolomé Mesa-Lao, Benjamins Translation Library. 2017. Pp. 82–106. URL: <https://doi.org/10.1075/btl.133.03car> (дата звернення: 17.05.2022).
3. Clark A. *Being there: Putting brain, body, and world together again*. Cambridge: MIT Press. 1998.
4. Clark A., & Chalmers D. J. The extended mind. *Analysis*. 1998. 58(1). 7–19.
5. Deckert M. Decision-Making: Putting AVT and MA into Perspective. In: *Bogucki L., Deckert M. (eds). The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility. Palgrave Studies in Translating and Interpreting*. Palgrave Macmillan, Cham. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42105-2_24 (дата звернення: 16.05.2022).
6. Hartsuiker R., Pickering M. and Veltkamp E. (2004). Is syntax separate or shared between languages? *Psychological Science*. 2004. 15. 409–414.
7. Lörscher W. The Translation Process: Methods and Problems of its Investigation. *Meta: journal des traducteurs. Meta: Translators' Journal*. 2005. 50(2), 597–608. URL: <https://doi.org/10.7202/011003ar> (дата звернення: 17.05.2022).
8. Muñoz Ricardo. Cognitive and psycholinguistic approaches. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge. 2013. 241–256.
9. Pezzulo G., Lawrence W., Barsalou L. W. et al. Computational Grounded Cognition: a new alliance between grounded cognition and computational modeling. 2013. *Frontiers in Psychology*. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00612> (дата звернення: 17.05.2022).
10. Siren S. & Hakkarainen K. The cognitive concept of expertise applied to expertise in translation. *Across Languages and Cultures*. 2002. 3. 1. 71–82.
11. Suchman L. *Human-machine reconfigurations*. Cambridge : Cambridge University Press. 2007.
12. Tirkkonen-Condit S. The Monitor Model Revisited: Evidence from ProcessResearch. *Meta*. 2005. 50(2). 405–414. URL: <https://doi.org/10.7202/010990ar> (дата звернення: 18.05.2022).

REFERENCES:

1. Angelone, E. & Shreve, G. M. (2011). Uncertainty Management, Metacognitive Bundling in Problem Solving, and Translation Quality, In *Cognitive explorations of translation* / edited by Sharon O'Brien, pp. 108–130.
2. Carl, M. & Schaeffer, M. (2017). Measuring translation literality. In: *Translation in Transition: Between cognition, computing and technology*. Edited by Arnt Lykke Jakobsen and Bartolomé Mesa-Lao, Benjamins Translation Library, pp. 82–106. <https://doi.org/10.1075/btl.133.03car>
3. Clark, A. (1998). *Being there: Putting brain, body, and world together again*. Cambridge: MIT Press.
4. Clark, A., & Chalmers, D. J. (1998). The extended mind. *Analysis*, 58(1), 7–19.
5. Deckert, M. (2020). Decision-Making: Putting AVT and MA into Perspective. In: *Bogucki L., Deckert M. (eds). The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility. Palgrave Studies in Translating and Interpreting*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42105-2_24
6. Hartsuiker, R., Pickering, M. and Veltkamp, E. (2004). Is syntax separate or shared between languages? *Psychological Science*, 15, 409–414.
7. Lörscher, W. (2005). The Translation Process: Methods and Problems of its Investigation. *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 50 (2), 597–608. <https://doi.org/10.7202/011003ar>
8. Muñoz, R. (2013). Cognitive and psycholinguistic approaches. In: *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge, 241–256.
9. Pezzulo, G., Lawrence, W., Barsalou L. W. et al. (2013). Computational Grounded Cognition: a new alliance between grounded cognition and computational modeling. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00612>
10. Siren, S. & Hakkarainen, K. (2002). The cognitive concept of expertise applied to expertise in translation. *Across Languages and Cultures*, 3, 1, 71–82.
11. Suchman, L. (2007). *Human-machine reconfigurations*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Tirkkonen-Condit, S. (2005). The Monitor Model Revisited: Evidence from ProcessResearch. *Meta*, 50, (2), 405–414. <https://doi.org/10.7202/010990ar>